

ULTIMA ESPERANZA BOOKS

Olaf



Historien vi aldrig ärvde

Jan Olov Nilsson

ISBN: 978-91-88263-05-6

© Jan Olov Nilsson

Henån 2016

Bilden på omslagets framsida:

Barken Henrik Ibsen, sista gången observerad för fulla segel mitt på Nordsjön den 16 november 1916. Foto från H. Larsen-Feddes samling före 1905 – obs unionsflaggan i aktern.

Jan Olov Nilsson har tidigare givit ut:

”Masurholk och fallråg – En släktresa genom Värmland under 400 år”
(2015)

Ultima Esperanza Books
www.ultimaesperanzabooks.se

PROLOG

Måndagsmorgonen den 28 maj 1894.

Det knackar på dörren till ett bageri någonstans i norska Fredrikstad. Kvinnan som öppnar ser ut att vara i trettioårsåldern. Hon har ett runt, öppet och lite förvånat ansikte. Håret är tillbakastruket med en markerad mittbena och en knut i nacken.

Det första man lägger märke till är att hon är gravid.

– Er dette hustru Emma Carlsson?

– Ja, det är jag.

Mannen som frågar är uppenbarligen en *betjent* från Politikkammeren i Fredrikstad i full mundering med sabel och båthatt.

– På oppdrag av svensk politi må jeg her og nå erklare dej siktet.

Nu gungar jorden under kvinnan i det mjöliga förklädet. Hon känner hur en brand sprider sig över hals och ansikte och hon får ta stöd mot dörrkarmen.

Den andre karlen bär svensk polisuniform och drar nu sin inövade ramsa.

– Ni är häktad enligt beslut av kronolänsman Fredrik Wilhelm Bendroth, och jag kommer nu att med tåg föra Er till kronohäktet i Uddevalla i avvaktan på rannsaking inför Wette Häradsrätt i Strömstad för påstått horsbrott.

Två månader efter denna blytunga majdag föddes barnet som Emma Charlotta Carlsdotter från Skee bar i sin mage.

Det var min farfar.

*

När min far Olav Nilsson dog på sitt nittiotredje år den 12 augusti 2009, så gjorde han det utan ha mer kunskap om sin far än ett namn.

De han kallade mor och far när han växte upp i Borge utanför Fredrikstad var hans mormor och morfar. Om sin egen far visste han bara att han var sjöman och att han drunknat på Nordsjön. Och att han hette Olaf Karlsen.

Det var allt.

Jag sörjer att pappa aldrig fick ta del av denna kedja av händelser och öden som ledde till att han blev alstrad. Ingen av oss som går på jorden idag hade kunnat göra det om inte våra förfäder och förmödrar trampat marken dessförinnan. Den här berättelsen vänder och vrider sig i deras spår och jag hoppas att min pappa i sin himmel har fått träffa alla de människor som träder fram och att han fått veta hur det egentligen låg till.

KOLLERÖ

Bysmeden Carl Pettersson hade ingen termometer. Han kände heller inte någon som ägde en termometer. Och hade han fått höra att den februaridag 1860 som hans dotter Emma Charlotta föddes var det mer än trettio grader kallt, så hade det inte sagt honom något alls.

Han mätte temperaturen på annat sätt. När han stod vid ässjan och glödgade järnet och hela hans framsida bettade, samtidigt som han kände hur kylan kröp uppför vaderna och rumpan och lade sig som en sköld över ryggen, då visste han att han skulle få lov att hålla liv i elden hela natten där hemma.

Ett annat sätt att mäta var hur fort svettpärlorna i skägget frös när han kom ut. Och den här kvällen kände han rimfrosten i ansiktet innan han ens hunnit regla dörren.

Smedjan hukade grå och ensam på ett gärde ett stenkast från Wettelanda å i Skee socken i nordligaste Bohuslän. Men där hittar vi inte Carl Petterssons ursprung. Vi får bege oss till gränsen mellan Västergötland och Bohuslän hundra år tidigare, och börja ännu längre tillbaka.

När Bohuslän blev svenskt 1658 var det inte bara klang och jubel i landet. Göteborg och dessförinnan Nya Lödöse hade som huvud på den smala västgötska halsen mot Västerhavet varit den enda svenska exporthamnen västerut. Och nu var den dansk-norska handelsstaden Oddevold plötsligt också svensk.

I mer än femtio år bråkade städerna om vem skulle ha stapelrättigheterna, alltså rätt till utrikeshandel. Det handlade

inte minst om att få skeppa ut det värmländska järnet, som för vart år växte både i volym och betydelse för den svenska krigsekonomin.

1719 avgjordes saken. Exporten var nu så stor att den räckte till båda städerna. Och det var då rådmannen Jöns Kock i Uddevalla började fundera på om man inte skulle anlägga ett eget järnbruk.

Och nog fanns forsar som väl kunde mäta sig med de värmländska.

Bäveån, som mynnar ut i Uddevalla, har sitt födslohem på Herrestadsfjället och faller i en vid bäge runt staden 130 höjdmeter innan den låter sig dränkas i Byfjorden. På Kocks tid försörjde den med sina biflöden så många mjölkvarnar och sågkvarnar att ingen orkat räkna dem ordentligt.

Ändå blev det ett annat berg och ett annat modervatten som skulle förse Jöns Kock med det han behövde.

Öresjö i Hjärtums socken samlar upp vatten från Bredfjället och förvarar det i en milslång spretig bukett av vikar, uddar och näs, och när sjön når allra längst i norr till Sågbron, tar den sig för att också avvattna åt det hållet. Från Öresjö rinner Risån nämligen ner mot den forna isälvsdalen mellan Vänern och Västerhavet.

Ån har samtidigt i hundratals år varit gräns, först mellan Västergötland och Norge, sedan mellan Sverige och Danmark–Norge och har genom åren härbärgerat fler krigslik i sitt vatten än kanske någon å i Sveriges land.

Mitt emellan Vänersborg och Uddevalla slår Risån följe med Bäveån mot havet, och det är en fem–sex åkilometer dessförinnan som den i sin strävan att komma sig ned och fram fort nog, delar på sig och bildar en ö.

En två hektar stor holme omgiven av forsar. Jöns Kock hade hittat sitt Kollerö. (*Karta 1*)

Den 16 april 1725 undertecknades det första privilegiebrevet för Kollerö bruk, men det blev ingen stångjärnshammare som

i Värmland, det blev istället ett manufakturverk och stålbruk som tillverkade allt från spadar, yxor och liar till ståltråd, hästskor och sågblad.

Redan 1732 fanns fyra mindre och fyra större hamrar på Kollerö. Bruket växte till en av Västsveriges största industrier med hundratals anställda, med butiker, krogar och till och med ett kapell med en egen brukspastor. Här fanns också skomakare, skräddare, sadelmakare, tunnbindare, sågare och kolare och en mängd andra yrkesmän.

*

Jag vet inte var de kom ifrån. Värmland med sitt myller av järnbruk ligger ju nära till hands. Men när det blir någon reda med kyrkböckerna för Kollerö i mitten av 1700-talet vimlar det av smeder Edström på bruket. Där fanns tre Sven, två Olof, ett par Anders och någon Magnus, och de var dopvittnen åt varandras barn och de hade fordringar eller stod i skuld till varandra i bouppteckningarna.

Och om det nu var så, som man kan tro, att det invandrade några smedbröder Edström när Kollerö anlades på 1720-talet, och alla fick ett gäng pojkar så stod det ju inte länge på förrän det fanns bröder och kusiner vid var och varannan hammare.

En av dessa Sven Edström var Carl Petterssons morfar.

Den 4 december 1784 föder Maria Larsdotter och smeden Sven Edström en dotter Maria. Det är inte känt vid vilken hammare och vad för slags *skiönt Stål* denne Sven trollade fram. Maria Larsdotter och Sven Edström får leva sina liv på bruket utan någon närmare insyn av eftervärlden. Inte förrän Sven dör och det blir bouppteckning 1791.

Då finns familjen på gården Stora Skuleboda i Gundlebo (*karta 1*) ett par kilometer norr om Kollerö, så troligen hade Sven lämnat hammaren innan han dog. Hur gammal han blev framgår inte, men var han någorlunda jämnårig med hustrun blev han inte över femtio. Det var det sällan brukssmederna blev. Arbetsmiljön får nog sägas ha varit direkt hälsovadlig

med ständig rök, sot och damm, och de flesta var förbrukade i fyrtioårsåldern med söndervärkta ryggar och axlar och ihjälhamrad hörsel.

Maria Larsdotter levde kvar som änkan Maja Edström på Gundlebo i tjugo år innan hon flyttade till dotter och måg på Önafors bruk i Naglums socken. Carl Petterssons föräldrar.

*

Kollerö bruk var i drift till 1893. I mitten av 1800-talet var det ett av landets största stålbruk och svarade för tio procent av hela Sveriges tillverkning.

1937 byggde Uddevallas kommunala energibolag ett kraftverk i Kolleröforsen med en fallhöjd på mer än elva meter, och den ena åfåran runt holmen blev torrlagd.

Det enda som återstår av bruksmiljön är ett par väldiga brofästen i Risån, och här och var några övervuxna raserade stengrunder.

Det är allt. Och det är sorgligt.

NAGLUM

Naglums socken finns inte mer. Det enda som minner är Vassända–Naglums kyrka och gravplats som ligger som på en historiens livflotte omfluten av motorvägar och köpcentrum. Effektivt dold från alla håll och inte använd sedan 1997. Socknen sträckte sig från norra och västra brinken av Göta Älv ända upp till Vänersborgs stadskärna, men blev så småningom uppäten av Vänersborgs och Trollhättans växande från varsitt håll.

Under andra hälften av 1700-talet begåvades Naglum med ett eget bruk. Långt ifrån av Kollerös storlek, men liksom där byggdes ett manufakturverk för tillverkning av järnredskap.

Det var göteborgsköpmannen Peter Bagge, han som sedan blev direktör för byggandet av Trollhättans första slussar, som såg potentialen i Lillån. Den flöt parallellt med Göta Älv där den också rann ut, men innan dess störtade den sig ner för fallen i Önafors (*karta 1*).

Så småningom skulle bruket i Önafors bestå av tre hammare, en mjölkvarn och en tvåramig såg. Sågen skall komma att få stor betydelse, för där städslades 1805 Petter Jansson från Brälanda som plankbärare. När han gifte sig 1809 hade han avancerat till sågare.

Men vad Petter möjligen inte visste när han gick till prästen, det var att han gifte sig med en Maja Edström, men skulle få två. Maja Edströms mor, alltså med samma namn, tycks flytta in i Önafors så snart dottern gått i brudsäng.

Prästen noterar i husförhörlängden om svärmodern att

hon är från Gunlebo och att hon är fattig. På något sätt måste änkan ha fått veta vad som skrivits, för det är sedan överstruket och istället står:

Maja Edström från Gunlebo der hon på 20 års tid aldrig varit fattig.

Vilket förhållande Petter Jansson hade till sin svärmor vet jag inte, men var det så att han väntade på fränfallet fick han vänta. Hon blev åttiofem år och Petter dog själv bara två år efter henne, 1832, i nervfeber.

Nu bodde han bara ett par kilometer från *lazarettet i Wenersborg* som betjänade fem häradar i Västergötland, men det var till föga hjälp. Till lasarettet fick det akut bara komma patienter med veneriska sjukdomar, benbrott eller *betydliga huggsår* och andra yttre skador.

Alla andra var tvungna att först skriva till läkarna och höra om det fanns plats. Men Petter Jansson hade knappast blivit botad ens på lasarettet. Mot den salmonellabakterie som orsakade nervfebern fanns ingen bot, eftersom man inte visste vad det egentligen var. Endera överlevde man eller också dog man. Och den som klarade sig gjorde det knappast på grund av varma grötomslag, rött vin eller de blodiglar som rekommenderades.

*

Carl Pettersson föddes enligt sitt prästbetyg den 11 augusti 1821 i Önafors och var således elva år när fadern Petter dog. Dessa födelsedata, denna biografiska hårdvaluta skall följa honom hela livet, genom alla kyrkböcker i alla socknar han kom att leva som färdigväxt och konfirmerad.

Ändå var det inte sant. Han var nio månader äldre.

Det kan ha varit så, att det var han själv som gjorde sig yngre för att kunna bli smed.

På lördagskvällen den 5 oktober 1834 brann Vänersborg. För andra gången på mindre än sextio år. Det började med att en gryta tran kokade över hos skomakare Kylander på

Edsgatan och ändade i total ödeläggelse. Det var i stort sett bara residenset, kyrkan och kronobageriet som klarade sig.

Upprensningen av brandresterna och sedan uppbyggnaden av en ny stad krävde enorma arbetsinsatser, och vi kan vara ganska säkra på att den fjorton år gamle och kroppsligen halv vuxne Carl Pettersson deltog.

De första åren bor han hemma hos mor Maja och syskonen i Önafors, men sedan skriver han sig i Vänersborg. Och kanske glömmer han bort att det var smed han skulle bli. Så när den tre år yngre brodern Fredrik 1839 berättar att hovslagaren och smeden Carl Gustaf Sanderskog söker två lärjungar, men att han inte tar emot så gamla pojkar som Carl, då bestämmer sig Carl Pettersson för föryngringen.

Det var möjligt allmänt känt att prästen inte hade någon ordning på sina böcker. Behövde man ett nytt flyttbetyg gick man bara dit och talade om när man var född.

Carls yngste bror Sven Otto är född den 28 maj 1829 och döpt dagen därpå. Men prästen gör en anteckning att pojken *troligen* är född 1828. Det man ser framför sig är kladdanteckningar som är så ihopparörda att prästen inte vet vilket år som avses när han skall skriva in dem i boken.

Maja Edström ges också olika ålder varje gång hon föder ett barn. Hon uppges vara trettiofyra ena gången och två senare är hon plötsligt trettiotvå.

Carl och Fredrik blev kvar hos Sanderskog i fem år. Fredrik lyckas prästerna tappa bort i sin bokföring, men Carl Pettersson blir klenmed på Munkedals bruk.

*

Tillbaka till 1832.

Efter makens död stod Maja Edström den yngre, fyrtioåtta år gammal, ensam med fem barn mellan fyra och fjorton år. Den äldsta, Anna Stina, kan snart söka pigttjänst i Vänersborg, men de yngsta behöver henne länge än.

Passande nog har grannen Anders Schmidt på Brohagen blivit änkling ungefär samtidigt, med två små flickor kvar

hemma, och så snart det kan anses anständigt efter sorgeåret gifter de sig.

De får lite drygt tio år, den tid det krävdes för att barnen skulle kunna gå ut som pigor och drängar, men man kan ana att de sista åren var slitsamma för Maja.

Anders beskrivs som bräcklig och att han borde *befrias från mantal*. Prästen ansåg att han var alltför sjuk för att kunna erlægga mantalspenning, den personliga skatt såväl män som kvinnor skulle betala. Och att bli undantagen från skatt var ingen rekommendation prästerna var alltför generösa med, så man kan anta att det var riktigt illa ställt med *arbetskarlen* Anders Schmidt.

När Anders dör 1846 är Majas minsting Sven Otto redan utflugen, och hon är fri att se något annat än Önafors och Vänersborg.

Hon beger sig till äldste sonen Johannes, som numera kallar sig Johan och är snickare på Sveriges första lantbruksskola; Degebergs säteri i Rackeby socken på Källandsö. Där har Johan byggt ett liv med Stina Bengtsdotter från Lidköping och fått fem barn med fler på väg. Där finns i hushållet snickarlärlingar och pigor och drängar, och så plötsligt mor Maja.

Och kanske skar det sig med sonhustrun, eller så trivdes hon helt enkelt inte. Maja stannar bara ett knappt år hos Johan på Källandsö, och bor sedan som ensam fattigänka på Önafors i nästan tjugo år.

Sista tiden är det dottern Anna Stina som får ta hand om henne. Anna Christina Pettersdotter är gift med Fredrik Engman från Lagmansered och bor i kvarteret Liljan i Vänersborg.

Där dör änkan Maja Svendsdotter Edström Jansson Schmidt den 19 december 1867. Åttiotvå år gammal.

SKILSMÄSSAN

När Carl Pettersson den där vedervärdigt kalla februarikvällen 1860 hade stampat av sig snön och steg in i sin stuga vid Wettelanda Bro i Skee, så väntade honom en nyfödd flicka. Men det visste han ännu inget om. Ingen hade kommit med bud till honom där han stått i smedjan. Kylan gjorde väl sitt till, men den sortens tidender ansågs inte behöva förmedlas så länge både mor och barn hade överlevt. Men Magdalena Olsdotter sade att det hade varit nära.

– Jag tror Carl, viskade hon, att dessa barnsängar snart ändrar mitt liv.

Magdalena var trettio två år och hade nu med Emma Charlotta fött sitt sjunde barn. Det första i Skee. Alla de tidigare var födda i Munkedal där hon också var uppväxt. Att Magdalena kom att hamna där berodde ytterst på att hennes mormor lyckats med något som egentligen inte var möjligt på 1700-talet. Att få ut skilsmässa.

Om man kunde ta sig förbi fallen i Vargön och segla uppströms den strida Göta Älv, skulle man snart vara ute i Väneren. På den östra udden mellan älv och sjö fanns några bodar och tvättbryggor och säkert också båtar. Längre in på näset låg en klunga hus som benämndes Sjöbodarne. Det var här Magdalena Olsdotters mormor Stina Jakobsdotter föddes 1763.

Föräldrarna var Jakob Nilsson och Stina Jonsdotter på Sjöboda gård i Nordkrokens rote i Västra Tunhems församling i Älvsborgs län.

Men om de var ägare av gården eller torpare är obekant.

Kyrkböckerna i Västra Tunhem under det sena 1700-talet är ett under av jämlikhet där hög som låg endast bär sitt namn.

Om Stinas första tjugotvå år i livet vet vi absolut ingenting.

Man kan, på rent geografiska grunder, anta att det första hon blev medveten om bortanför moderns bröst var det stora innanhavet där solen gick ner. Det andra var de väldiga branta bergen var ur solen steg.

Det var från andra sidan dessa Halle- och Hunneberg som hon skulle komma att hitta en make. Om honom vet vi ännu mindre. Endast att han heter Nils Vilhelmsson, och att han är son till Vilhelm Nilsson och Börta eller Brita Gunnarsdotter från Tengene socken i Skaraborgs län.

Det är vad som är noterat i vigselboken.

Stina och Nils gifter sig lördagen den 12 februari 1785 i Västra Tunhems kyrka, och flyttar till grannsocknen Tengene vars centrum då som nu heter Grästorps.

Eftersom Nils bär sin farfars namn är det möjligt att han är äldste son och ämnad att ta över gården, i den mån den finns.

Ett år efter vigseln föder Stina en Britta, och i november 1788 föds i Grästorps den Maja som skall bli Magdalena Olsdotters mor. Så långt är allt gott och väl. Men när det är dags för den tredje flickan, då har Stina flyttat hem till föräldrarna i Sjöboda. Anna är född den 13 januari 1792 i Västra Tunhems församling.

Det visar sig att Stina Jakobsdotter beviljats skilsmässa! Det var egentligen inte möjligt.

Det fanns bara två eventuella skäl till skilsmässa. Att den ena maken hade övergivit familjen och försvunnit, eller att någon av dem varit otrogen och präst och sockenmän misslyckats jämka makarna samman.

Men för att sedan också i praktiken få igenom en skilsmässa krävdes envishet och styrka. Man skulle vara beredd att först driva saken till värdslig domstol, och sedan gå vidare till domkapitlet. Stina Jakobsdotter gick uppenbarligen hela vägen.

Den 17 september 1793 fick hon ett skiljobrev från Skara Domkapitel, dessutom med *rättighet att binda i annat gifte*.

Vad var det som hände i hemmet i Grästorp 1791?

Förutsättningarna att få veta kan ju tyckas goda, med både skilsmässobrev från Domkapitlet och en trolig dom i Viste häradsrätt.

Men vi får inte veta.

Domkapitlet i Skara börjar inte spara koncepten till skiljobreven förrän 1828, och jag hittar heller inget mål i häradsrättens domböcker. Det tycks inte som om Nils Wilhelmsson överhuvudtaget lagförts. Han borde åtminstone ha återfunnits i *Fänge Lista från Skaraborgs Lähns Krono Fångelse*, men det gör han inte.

Återstår då att han förlupit hemmet, lämnat fru och barn och sökt lyckan någon annanstans, vilket heller inte kunde göras hur som helst. För att resa till exempelvis Göteborg hade han behövt ett inrikes pass där det inte bara framgick vart han skulle fara, utan också vilken väg han skulle ta. Den som påträffades utan giltligt pass arresterades och bötfälldes för lösdriveri och passlöshet.

Nils blev aldrig dödförklarad. Någon gång under 1791 bara upphör han att finnas till och Stina beviljas skilsmässa.

Att skilsmässan överhuvud taget är känd beror på att Stina gifte om sig. Den 28 mars 1796 står hon inför prästen i Vänersborg med mjölnaren Jonas Högström, och i vigselnoteringen hänvisas till Domkapitlets skiljobrev.

*

Stina Jakobsdotters flickor är tre, sju och tio år då hon gifter om sig. Hon är gravid på nytt redan vid vigseln, men det är så fårskt att det är ingenting som märks.

Brudgummen Jonas Högström antecknas som mjölnar-dräng vid Önafors bruk. Men det är nog inte riktigt sant. Han är trettio år gammal och färdig yrkesman sedan länge, men det är hans far Lars som är Mjölnaren i Önafors och

sonen har förblivit dräng till namnet om än inte till gagnet.

Men nu 1796 har han fått ansvar för en egen kvarn, och nu kan han gifta sig och nästan genast flytta iväg med sina nya familj – till Dalsland.

Vi vet förstås inte om Stina Jakobsdotter någonsin varit längre bort än Vänersborg och Grästorp. Men har hon gjort den obligatoriska pigvandringen från det hon var fjorton femton år, så kan hon mycket väl själv ha arbetat på någon gård på Dalboslätten, eller träffat andra pigor som gjort det.

Hon hade då förstätt att Dalsland var bördigt och platt, och att det var ett rent elände om vintrarna då det kunde vara brösthöga drivor av packad snö när man skulle ta sig till fähuset om morgnarna.

Men dit hon nu kom, i det inre av landskapet, hade Gud varit mjuk och skojsam i sitt skapande. Åkrar och ängar rullade fram i dyningar runt stenrösen och skogsklädda holmar. Där fanns inte en teg som inte lutade åt något håll. I dessa trakter hade folk bott länge, så länge att kyrkan i folktron funnits före syndafallet och var på det viset ren och obefläckad. Därför vallfärdade man hit miltals ifrån om man behövde be för något som var riktigt illa. Kyrkan, vars äldsta delar åtminstone är från 1200-talet, stod dock inte mitt i byn.

Mitt i byn stod kvarnen.

Det är Brattefors kvarn i Ödeborgs socken som Jonas Högström nu skall komma att driva i femton år. Kvarnen ägs av Handelshuset Hall & Co i Göteborg. Men att den stormrike köpmannen John Hall den äldre med stora intressen i Ostindiska kompaniet och järnexporten från Göteborg, skulle ägna någon särskild omsorg åt en såg och kvarn i Valboån långt uppe i Dalsland är kanske inte så troligt. Förmodligen drev Högström kvarnen på arrende.

I mjölnaregården Mølnerud i Ödeborg föder nu Stina Jakobsdotter sex barn fram till 1807 då hon är fyrtiofyra år. En flicka och så fem gossar som alla skall växa upp till mjölnare.

Medan familjen är kvar i Dalsland hinner hon också gifta bort sina äldsta flickor. Brita försvinner till Färgelanda och Maja hittar en dräng som kommer till kvarnen för att mala.

*

Det kan ha varit en försommardag 1811 när kvarnen står stilla, som Jonas Högström rider de två milen västerut till Munkedalsälven.

Han måste ha hört mycket om den moderna anläggning med såg och kvarn som byggts vid fallen i Munkedal, och med rymliga bostäder åt både sågare och mjölnare. Uppenbarligen har han tyckt om det han sett, och bruksherren Niklas Nordberg måste också ha gillat mjölnaren från Ödeborg och gett honom handen.

Mjölsläkten Högström drar in i Foss socken för att stanna.

Att Stina Jakobsdotter på något sätt blev sviken av sin man Nils Vilhelmsson kan vi utgå ifrån. Annars hade hon inte fått skilsmässa, och framförallt inte med rätt att gifta om sig. Men hon skall innan hon dör bli bedragen en gång till.

Den 3 april 1818 föder Maja Olausdotter en pojke hon döper till Johannes, och hon uppger att fadern är *mjölnaren vid Munkedals quarn Jonas Högström*.

Maja Olausdotter dyker upp från ingenstans. Hon går inte att hitta som piga på bruket eller i närheten, och inte heller på den gård hon uppges komma ifrån.

Pojken Johannes finns i husförhörslängderna under sina tonår som dräng på olika håll i socknen, och som Johannes Jonasson Högström, men aldrig tillsammans med sin mor, eller för den delen far. Jonas kan inte ha varit inblandad i oäktingens namngivning, han har redan en son Johannes och skulle knappast välja samma namn.

Det kanske också antyder att Maja inte var så bekant med familjen Högström, och att barnet var resultatet av en högst tillfällig förbindelse. I värsta fall våldtäkt.

Det Jonas Högström begått var i vilket fall *horsbrott*, och för detta bör han rimligen ha dömts av Tunge häradsrätt, men inte heller denna dom kan jag hitta. Den enda Högström som finns under 1818 och 1819 är Jonas söner Magnus och Lars som vittnar om ett slagsmål i kvarnen mellan två överförfriskade bönder.

Stina Jakobsdotter dör sextiofyra år gammal i mjölnarebo-staden i Munkedal 1820. Orsaken sägs vara *bröstsjukdom*, som kan innebära det mesta.

Kvarnen tycks sönerna ha tagit över i samband med skandalen med Maja Olausdotter, och det kan nog ha varit en befrielse för Jonas att slippa stå där och mala medan det hettaste skvallret bland de väntande bönderna i kvarnkammaren handlade om honom själv.

STATFOLKET

Emmas mormor och morfar

I början av juni 1816 stod Olof Eriksson med ett spett ute på det som var tänkt som kornåker och drog med all kraft järnet i jorden. Och järnet gick en handslängd ner och sprang sedan lika fort upp i Olofs dallrande nävar.

– Det är då förbannat, vrålade han. Hur har vår Herre tänkt vi ska överleva om vi inte får ner säden i marken. Hur?

– Olof! Banna inte! Du gör dig olycklig.

Maja Nilsson stod med lilljantan på armen och såg skräckslaget på mannens tröstlösa försök.

– Vi är redan olyckliga Maja. Titta på solen! Du kan nästan se henne i ögonen. Med detta töcken över himlapället är vi förlorade.

Det var lätt att tro att han hade rätt.

På själva midsommaraftonen låg det fortfarande smutsbruna snöfläckar kvar i skogarna. Den snö som fallit hade ibland varit både gul och röd, och ingen hade väl sett maken till sådana färgkaskader på kvällshimlen som denna vinter.

Att det var Gud som straffade människorna rådde det inget tvivel om. Det var bara sju år sedan Han skickade fram rödsoten som tog barn från föräldrar och föräldrar från barn i nästan varenda gård, men folk fortsatte att synda så nu har Han hittat på att bleka solen så det aldrig blir sommar.

Alla visste att det var så det var.

Inte ens de enstaka naturvetare som inte trodde på gudsförklaringen kunde begripa vad som hade hänt; att en vulkan på andra sidan jordklotet, Tambora i Indonesien, året innan fått det våldsammaste utbrott som världen varit med om sedan år 536.

Hundratals miljoner ton svavel och aska skickades flera mil upp i atmosfären och skymde solen över hela klotet. Samtidigt som tjälen hindrade Olof Eriksson att få ner plojen i den västsvenska jorden lamslogs New York av en snöstorm och i Kina fick miljontals människor se sina risskördar bortfrusna.

Det var också den här sommaren som ett gäng unga brittiska författare satt runt brasan i en villa vid Genevesjön, injagade av iskalla regnstormar som härjade i flera dygn. I den apokalyptiska stämningen spetsad med opium och absint berättade de skräckhistorier för varandra och som sedan skrevs ner. Mary Shelley skrev *Frankensteins monster* och också den första moderna och litterära vampyren tog form denna skröksommar. *The Vampyre* av John Polidori.

Miljontals människor över hela planeten dog av svält och epidemier under de nästan tre år det tog innan effekterna av Tamboras vrede klingat av. Men på något sätt överlevde Olof och Maja också detta. Så hade de också vana.

De levde under den Lilla istiden som kylde ner planeten mellan 1300-talet och nästan ända fram till 1900. Det var inte lika kallt över hela jorden samtidigt, och det var inte lika kallt hela tiden, men för oss som lever i värmerekylan av denna avkylning är det svårt att göra sig en föreställning om det liv våra förfäder hade att uthärda. Och just 1800-talets två första decennier var bland de värre.

Vintrarna gick nog an, även om de var svinkalla. I dem fanns ändå en förutsägbarhet och anpassning. Värst var vårarna. Ofta kalla och regniga. Förråden var slut och inga nya grödor fanns. Isfisket var vanskligt och småviltet begränsat. De var starka, Olof och Maja, och alla de som faktiskt överlevde.

*

Olof Eriksson föddes på kronosäteriet Stora Ryk i Färgelanda socken fredagen den 17 februari 1786. Han var näst yngst av

arrendebonden Erik Larsson och Maria Larsdotters nio barn, och när Erik dog 1809 var det bara Olof och den två år äldre brodern Jan kvar hemma i huset.

Pigan Anna Hansdotter hade fyra kor att mjölka, och sedan kärna och ysta och allt vad nu den sextiofemåriga änkan Maria Larsdotter kunde hitta på åt henne. Men det måste ändå ha varit en tämligen lättvindig piggtjänst. Inga småbarn att se efter och bara fyra personer i huset inklusive henne själv.

Det fanns på gården också fyra får och två baggar, men framför allt två hästar. En på fjorton och en på sex år. Det var inte alla självägande bönder som ens hade en häst, och det kanske hade varit Erik Larssons affärsidé. Körslor behövde alltid utföras, och den som hade häst kunde ta uppdrag.

Det vi nu ganska säkert kan veta, det är att det var Olof som fick ta en häst till Brattefors för att mala säden efter skörden 1810.

Och om han inte var först till kvarn fick han vänta när han kom fram. I synnerhet om det var på senhösten eller förvintern och spannmålsvagnarna fyllde hela kvarnbacken. Då kunde man få vänta i flera dygn på sin tur, och Olof väntade gärna. Han hade inget emot att uppehålla sig runt kvarnen och då och då köpa sig lite svagdricka och en smörgås av kvinnfolken. Det hade han alls inget emot.

Det var bara ett par kilometer mellan Stora Ryk och kvarnen i Ödeborg (*karta 2*), och ganska snart efter första besöket syntes Olof gå den vägen rätt ofta.

Också utan annan säd än den egna.

Så blev också mjölnarens styvdotter med barn. Maja Nilsdotter hann bli väldigt rund om magen innan de gifte sig i Ödeborgs kyrka den 17 oktober 1811. Maria Sophia är född den 18 november.

Vi kan ana komplikationer, utan att veta vilka, innan bröllopet blev av.

*

Olof Eriksson är trettio år den där sommaren som aldrig